

О. І. Міщенко
студ. I курсу
спеціальність «Право»
Науковий керівник: к. ю. н., доц. О. І. Донченко

ЩОДО ДЖЕРЕЛ МУСУЛЬМАНСЬКОГО ПРАВА

Мусульманське право, відоме як шаріат, базується на принципах та законах, що зазначені в ісламських святих книгах. Ці книги мають велику значимість для мусульманської спільноти. У загальному понятті мусульманське право – це своєрідна релігійно-правова доктрина, яка виступає складовою частиною соціально-релігійного світогляду – ісламу, і має своєрідний підхід до розуміння правової норми та правової системи, бо нерозривно пов'язана з релігійною догмою [1, с. 39].

Треба зазначити, що шаріат утворився в межах Арабського халіфату і згодом набув світового значення. Він еволюціонував разом із мусульманською державністю від невеликої патріархально-релігійної общини на початку VII ст. (за часів пророка Мухаммеда) до великої імперії у VIII–X ст. (за правління Аббасидів та Омейядів) [1, с. 39–40].

У науковій літературі підкреслено, що провідна роль у становленні ісламу й шаріату належить Пророку Мухаммеду (570–632 рр.), якого відповідно до ісламської традиції Аллах обрав пророком і Мухаммед доніс до людей божественне відкриття. За допомогою релігійних норм ще за часів Пророка Мухаммеда почалося регулювання шлюбно-сімейних відносин, тобто саме релігійні норми лягли в основу сучасного законодавства мусульманських держав [1, с. 40].

Завдяки успішним захватницьким війнам із Візантією та Іраном араби створили велику феодальну державу, яка спочатку була централізованою. Керували арабською державою халіфи («заступники» пророка) з династії Омейядів та Аббасидів [2, с. 187]. Закони шаріату стали основними і для народів Середньої Азії, Закавказзя, Західної Африки, Іспанії та Північно-Східної Азії, хоча відомо, що адаптація шаріату до місцевих умов потребувала більшого вияву в ньому місцевих особливостей і розбіжностей із приводу тлумачення окремих правових інституцій та рішення окремих правових суперечностей [3, с. 95].

Найвищим авторитетним джерелом мусульманського права є Коран. Упорядкування Корану розтяглося на кілька десятиліть. Канонізація його змісту й упорядкування остаточної редакції відбувалася за часів правління халіфа Омара (644–656 рр.) [4, с. 268]. Вплив Корану на духовний і суспільний розвиток народів Сходу дає право віднести його до найцінніших здобутків культурного поступу всього людства. Він містить регламентації релігійних обрядів, моральні приписи і правові настановлення, визначає звичаї і традиції, найважливіші моменти життя та манеру поведінки. Регулюючи всі сфери життя, Коран своїми оповідями, настановами, наказами та заборонами формулює людську моральність та етичні норми в суспільстві [5, с. 218–219].

Із самого початку утворення перших общин іслам як релігія був дуже універсальний і відстоював принципи неподільності світської і духовної влади. Ідеї всемогутності та монотеїстичності Аллаха стали провідними. Під час створення арабами першої ісламської держави на довгі століття визначилася не тільки основа політичної системи, а й характер соціальної структури суспільства [3, с. 94].

Коран складається з 114 глав (сур), що містять 6219 віршів (аята). Приписи, що відносяться до правил поведінки мусульман, нараховують біля 500 віршів, а власне правові – не більш ніж 80 [4, с. 268]. Сури Корану діляться на дві групи: мекканські та мединські.

Мекканські сури – це сури Корану, які були послані під час перебування пророка Мухаммада в Мекці із 610 до 622 р. (всього 86), і стосуються проблем віри в одиничність Аллаха, у майбутнє життя, у пророцтво Мухаммада, морально-етичних аспектів (милосердя, духовності, правдивості, скромності, смиренності,

богобоязливості) тощо. Мекканські сури фактично не містять у собі законів, проте вони становлять їх основу.

В одкровеннях мединського періоду велике значення відводиться соціальним, економічним питанням, проблемам війни і світу, права, родинним стосункам. Божественні веління у ряді випадків посилалися поступово, від легших форм до складніших, наприклад, спочатку мусульмани молилися двічі в день, а потім прийшло веління про п'ятикратну молитву. Сури мединського періоду в основному містять численні культові, юридичні та етичні приписи, оскільки саме в Медині Пророк став реалізовувати релігійно-правові норми ісламу [5, с. 220].

Другим джерелом мусульманського права є Сунна – життєпис Пророка Мухаммеда, це закони, які Бог дає людині, будуючи своє життя згідно з якими, людина зможе досягти певних благ, але стосуються вони насамперед духовної сторони людського життя [1, с. 41]. Складається Суни із численних розповідей-хадисів про судження і вчинки самого Мухаммеда. Із Сунни також виводяться норми шлюбного, спадкового, доказового й судового права, правила про рабів тощо.

Хадиси сунни, незважаючи на їх обробку, містили багато положень, що суперечили одне одному і вибір найбільш «достовірного» із них цілком покладався на розсуд богословів-правознавців та суддів. Вважалося, що мають силу лише ті хадиси, що були переказані послідовниками Мухаммеда, причому, на відміну від суннитів, шиїти визнавали дійсними лише ті хадиси, що пішли ще від халіфа Алі та його прихильників. По суті розкол в ісламі відбувся через різне відношення до сунни [4, с. 269].

Окремим джерелом шаріату стала також і іджма, яку розглядали як судження з тих чи інших питань найавторитетніших членів ісламської громади. Іджма розвивалася як у вигляді інтерпретацій Корану та Сунни, так і шляхом формування нових правових норм, що виникли вже після смерті Муххамеда [3, с. 95]. Велика роль іджми в розвитку шаріату полягала в тому, що вона дозволяла правлячій релігійній верхівці Арабського халіфату створювати нові правові норми, пристосовані до змінюючих умов феодального суспільства, а також такі, що враховували специфіку завойованих країн. До іджми як джерела права, що доповнювало

шаріат, примикала і фетва – це рішення і думки окремих муфтіїв із правових питань [4, с. 269].

У науковому дослідженні І. Л. Георгізової зазначено, що одним із найнедосконаліших джерел шаріату протягом становлення арабської держави став кияс – судження, що виноситься за аналогією, провідний принцип практичного дослідження правових питань у зв'язку з тим, що існують проблеми, щодо яких немає прямих вказівок у ісламських першоджерелах. Відповідно до киясу, правило встановлене Кораном, Сунною або іджмою, може бути застосованим у випадку непередбаченому джерелами. Хоча в руках окремих судій кияс часто перетворювався на особисту зброю, у цілому, він не тільки дозволяв швидке врегулювання нових суспільних відносин, але і сприяв звільненню шаріату від оков ісламської теології [3, с. 96].

Як додаткові джерела права шаріат припускав і місцеві звичаї, що не ввійшли безпосередньо в саме мусульманське право в період його становлення і не суперечили його принципам і нормам. При цьому признавалися правові звичаї, що склалися в самому арабському суспільстві – урфи, а також у численних народів, підкорених у результаті арабських завоювань або зазнавших у пізніший час впливу мусульманського права – адати.

Джерелом мусульманського права виступали укази й розпорядження халіфів – фірмани. У подальшому в інших мусульманських державах із розвитком законодавчої діяльності як джерела права стали розглядатися і відігравати зростаючу роль, особливо в Османській імперії, закони – кануни [4, с. 269].

Загальною рисою джерел мусульманського права є їхня значущість для життя мусульманської спільноти та збереження культурних традицій і вірувань. Для мусульман право має духовний вимір, адже воно базується на релігійних принципах та нормах, які є святыми для них. Крім того, у джерелах мусульманського права можна знайти відповіді на питання, що стосуються життя мусульман у різних сферах, від особистого життя до соціального, економічного та політичного життя. Отже, джерела мусульманського права є важливим елементом для розуміння мусульманської культури та її впливу на сучасне суспільство. Їхня значущість полягає у тому, що вони не тільки регулюють права та обов'язки мусульман, але й допомагають зберігати їхні культурні традиції та ідентичність.

Список використаної літератури

1. Легка О. В. Джерела мусульманського права. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2015. Вип. 6. С. 37–43. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/arvc_2015_6_7 (дата звернення: 01.04.2023).
2. Історія держави і права зарубіжних країн : підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Бандурки ; [Бандурка О. М., Швець Д. В., Бурдін М. Ю., Головка О. М., та ін. ; вступ. слово О. М. Бандурки]. Харків : Майдан, 2020. 618 с. URL: https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9481/Bandurka_istoriya_prava_zarubizh%20.pdf (дата звернення: 01.04.2023).
3. Георгізова І. Л. Мусульманське право як соціальне явище середньовічного арабського суспільства. *Вісник Черкаського університету. Серія: Історичні науки*. 2011. Вип. 212. С. 94–99. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchuI_2011_212_18 (дата звернення: 01.04.2023).
4. Бостан Л. М., Бостан С. К. Історія держави і права зарубіжних країн. 2-е вид. перероб. і доп. : навч. посібник. К. : Центр учбової літератури. 2008. 730 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/CUL/13-Istor_derzh_prava_Bostan.pdf (дата звернення: 01.04.2023).
5. Комленко О. Джерела мусульманського права. *Науковий вісник Чернівецького університету. Філософія*. 2013. Вип. 665–666. С. 218–222. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvchu_fil_2013_665-666_41 (дата звернення: 01.04.2023).